

Balázs Renáta

Irodalomtörténet-írás a 20. század elején: Szerb Antal és Viljo Tarkiainen

Tanulmányomban két, a 20. század elején megjelent irodalomtörténetet vizsgálok. Ugyanabban az évben, 1934-ben jelent meg Finnországban Viljo Tarkiainen *Suomalaisen kirjallisuuden historia*¹ 'A finn irodalom története' című kézikönyve és Szerb Antal *Magyar irodalomtörténet*² című műve Magyarországon. Ez az egybeesés motiválta, hogy a 21. századi irodalomtörténeti kérdéseket szem előtt tartva megvizsgáljam, milyen stratégiák mozgatták a két ország irodalomtörténet-írását a 20. század elején, illetve segítheti-e a kortárs irodalomtörténeti folyamatok jobb megértését a két irodalomtörténet egybevetése. Mindkét irodalomtörténet népszerű volt a megjelenésekor, több kiadást is megérttek, szerzőikről tanulmányok, monográfiák készültek.

Tanulmányomban először röviden ismertetem a két tudós életrajzát, társadalmi, irodalmi és akadémiai beágyazottságát. A második alfejezetben kitérek a tárgyalt irodalomtörténetek megjelenésének kontextusára. Ezt követően a kézikönyvekből kirajzolódó nemzeti irodalom koncepcióit vizsgálom, végül arra térek ki, milyen jelentőséget tulajdonít Szerb és Tarkiainen a tárgyalt irodalomtörténetekben a finnugor nyelvrokonságnak és a kisebbségi nyelveknek.

Két tudós portréja

Viljo Tarkiainenről (1879–1951) történész unokája, Kari Tarkiainen írt monográfiát³ 1987-ben, 'Egy finn humanista' alcímmel. A „humanista” jelző azt a széles körű érdeklődést és tudást hivatott kifejezni, amely Tarkiainent jellemezte: nyelvjáráskutatóként indul, de a népköltészetnek is lelkes kutatója, kritikus, egyetemi tanár, fiatalon szépiró, az egyik legjelentősebb finn modernista író, Maria Jotuni férje. Munkássága révén a finn irodalomtudomány alapító atyjaként tartják számon. A Helsinki Egyetemen betöltött egyetemi tanári állása mellett számos irodalmi társaságnak és szervezetnek a vezetésében vett részt, mint például a Finn Írószövetség (1920–1922) vagy a Finn Irodalmi Társaság (1934–1946), de a Finn Tudományos Akadémia elnöki tisztségét is ő töltötte be 1945-től 1946-ig.

Tarkiainen Aleksis Kiviről írja a doktori értekezését (1915), az ő kanonizációs tevékenységének köszönhetően tekintenek ma a nemzet írójaként és a finn regény atyjaként Kivire. Saját korában radikális kutatónak számított, az utókor mégis tradicionalistaként emlékezik rá.⁴

Balázs Renáta (1994) – irodalomkutató, egyetemi tanársegéd, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelv-
tudományi és Finnugor Intézet, Budapest, balazs.renata@btk.elte.hu

¹ Viljo Tarkiainen: *Suomalaisen kirjallisuuden historia*. Otava Kiadó, Helsinki 1934.

² Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Erdélyi Szépművés Céh, Kolozsvár 1934.

³ Kari Tarkiainen: *Viljo Tarkiainen, suomalainen humanisti*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1987.

⁴ Uo. 388.

Tarkiainen még azt mondhatta, hogy ő az egyetlen ember egész Finnországban, aki elolvasott mindent, amit a svéd fennhatóság alatt írtak.⁵ Forráskutató és rendszerező is volt egyben – Dávidházi Péter metaforájával élve, „köfajtó és építész”. Ez a magyar irodalomban legutóbb Toldy Ferencre volt jellemző a 19. század közepén, Horváth János a 20. század elején már nem tartja megvalósíthatónak és helyénvalónak, hogy az irodalomtörténésznek egyben forráskutatói munkát is kelljen végeznie.⁶ Pozitivistá irodalomtörténész, de nem a Hippolyte Taine-, hanem a Wilhelm Scherer-vonalon. Utóbbinál a faj, a milió és a pillanat helyére a szerzői életrajz kerül, az örökölt, a tanult és a megélt hármasság vizsgálatával.⁷

Tarkiainen 1915-ös Kiviről írt életrajza vízvázalasztó a Kivihez való viszonyt illetően. Yrjö Varpio szerint filológusi módra kutatta Kivi munkásságának előképeit, de a nyelvi megalkotottságot is elemezte.⁸ Minna Canth színműveit is nagyra becsülte, Uno Kailas finn költő verseinek haláltematikájáról írja egyik legjobb esszéjét. Felfogásában az irodalomtörténetnek nem elég leírónak, hanem értékelőnek is kell lennie, de esztétikai szempontok mentén.⁹

Az életrajzközponstúság egészen az 1960-as évekig érvényben maradt a finn irodalomtudományban.¹⁰ E. N. Tigerstedt¹¹ 1950-ben lefordítja svédre Tarkiainen irodalomtörténetét. A fordításhoz Tarkiainen kiegészíti a művet a második világháborút megelőző időszak irodalmával, valamint csatol egy listát az eladdig svédre fordított finn művekből is, helyenként pedig átírja a könyvet. A kiegészítés annyira jól sikerül, hogy V. A. Koskenniemi¹² szerint vissza kellene fordítani finnre, mert egy másik mű lett.¹³ Eino Leinóról írt tanulmányai posztumusz jelentek meg 1954-ben, utólag is formálva a költőről alkotott képet.¹⁴

Habár irodalomtörténetük azonos évben jelenik meg, számottevő korkülönbség van közöttük, Szerb 22 évvel fiatalabb ekkor, pusztán 33 éves, Tarkiainen pedig 55. Szerb Antal (1901–1945) kevésbé kell bemutatni, hogy talán mégis, azt több, az elmúlt években megjelent kiadvány is bizonyítja. 2019-ben jelent meg Pálfy Eszter gondozásában a *Magyar irodalomtörténet*¹⁵ kritikai kiadása, ugyanebben az évben szintén a Magvetőnél adták ki Havasréti József Szerbről írt monográfiáját¹⁶, de a nagy kritikai visszhangot kiváltó Háy *János Kik vagytok ti? Kötelező magyar irodalom – újraélesztő könyv*¹⁷ című műve is Szerb Antal irodalomtörténetét jelöli meg előképként.

Havasréti monográfiája alapján Szerb professzionális irodalmár, emellett tanár és szépíró. Megpróbál létrehozni egy írói-szerzői imázst, hangoztatott szerénysége ellenére tudatos és

⁵ Uo. 244.

⁶ Dávidházi Péter: *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet*. Akadémiai Kiadó, Bp. 2004. 823.

⁷ Bókay Antal: *Bevezetés az irodalomtudományba*. Osiris Kiadó, Bp. 2006. 68.

⁸ Yrjö Varpio: *Suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen historia*. WSOY, Porvoo 1986. 89–95.

⁹ Uo.

¹⁰ Uo.

¹¹ Eugène Napoleon (E. N.) Tigerstedt (1907–1979): az egyik legkiemelkedőbb finnsvéd irodalomkutató, a Helsiniki és a Stockholmi Egyetem tanára.

¹² Veikko Antero Koskenniemi (1906–1962) finn költő, egyetem tanár.

¹³ Kari Tarkiainen: *i. m.* 302.

¹⁴ Yrjö Varpio: *i. m.* 94.

¹⁵ Szerb Antal: *Magyar irodalomtörténet*. Magvető Kiadó, Bp. 2019.

¹⁶ Havasréti József: *Szerb Antal*. Magvető Kiadó, Bp. 2019.

¹⁷ Háy János: *Kik vagytok ti? Kötelező magyar irodalom – újraélesztő könyv*. Európa Kiadó, Bp. 2019.

sikeres karriert épít, nem az íróasztalfióknak, hanem a nyilvánosságnak dolgozik.¹⁸ Ezt erősítette a *Magyar irodalomtörténet* és a *Pendragon legenda* közeli megjelenése. Nem tud dönteni szépirodalom és filológia között, kialakítja magáról az „író vagyok, akinek tárgya az irodalomtörténet” imázst.¹⁹ Ezt a kettősséget a kortárs kritika is érzékeli: az irodalomtörténetben szépírói eszközökkel élt, most viszont tudományt csempész a regénybe.²⁰

A *Magyar irodalomtörténet* nagy siker, 33 éves korára beérkezett embernek tekinti magát, 1935-ben elnyeri a Baumgarten-díjat.²¹ A kézikönyvet a budapesti Révai Kiadó is megjelenteti. Számos, irányzatok szempontjából ellentétes lapban publikál, az Erdélyi Helikonban is. Szépírói és tudósi énje együttesen van jelen a kézikönyvében: „A legjobban annak örülök, amikor azt hallom, hogy ismerőseim, legnagyobb meglepetésükre, úgy olvassák irodalomtörténeti könyveimet, mint egy regényt. Ezt is akartam.”²²

Hitvallása, hogy „az irodalomtörténésznek elsősorban propagandistának kell lennie, a régi nagy értékek reklámfőnökének”.²³ De könnyed, élcelődő stílusát, szellemességét a kritika egy része felületességnek tekinti, a könnyedséget veszélyesnek látják, mivel szakít a korábbi évtizedek nemzetképviselési beszédmódjával. Nem populáris ismeretterjesztő könyvet akart írni, hanem szakkönyvet, amely szélesebb körben is érthető. Művére sajátos eklektika jellemző: a szellemtörténeti megközelítés és a 19. századi életrajzközpontúság, illetve a szociológiai megközelítés és lélektani motívumok és indítékok érvényesítése. Életre akarta kelteni a magyar irodalmat (innen a hivatkozás Háty János „újraélesztő” könyvében). Ennek ellenére „Szerb könyvét a kortársak jelentős része úgy olvasta, mint amely kesztyűt vágott a hivatalos (értsd: pozitivistá, nemzetieskedő, konzervatív) irodalomtudomány arcába”.²⁴ Szerb Antal Balfon vesztí életét zsidó származása miatt 1945-ben. Akadémiai beágyazottsága korai halála miatt sem mérhető Tarkiainen egyetemi pályafutásához, irodalomtörténeti munkásságának jelentősége azonban elvitatathatlan.

A két irodalomtörténet születési kontextusa

A *Suomalaisen kirjallisuuden historia* az Otava Kiadó világirodalmi projektjének egyik darabjaként született meg a 1934-ben. 'A finn irodalom történetének' gyökerei kétfelé ágaznak: egyrészt ahhoz a kiadói projekthez tartozik, amely a különböző országok irodalmát szándékozott tárgyalni, másrészt a *Suomen kansalliskirjallisuus* 'Finnország nemzeti irodalma' projekthez.²⁵ Az első projekt 1923-ban indult, és 5–6 kötetten átívelő, kb. 3200 oldalnyi világirodalmi sorozatnak kellett volna elkészülnie 3 éven belül. Ezek között szerepelt India, Görögország, Róma, Olaszország, Anglia és Észak-Amerika, Portugália, Finnország,

¹⁸ Havasréti József: *i. m.* 85.

¹⁹ Uo. 86.

²⁰ Uo.

²¹ Uo. 87.

²² Idézi Havasréti József: *i. m.* 121.

²³ Uo. 122.

²⁴ Uo. 217

²⁵ Kari Tarkiainen: *i. m.* 295.

Észtország és Magyarország irodalma.²⁶ Ehhez képest a finn, a német – holland kiterővel – és az észt meg a magyar készül el. A többi kötet anyagi hiányosságok miatt kéziratban maradt. A magyar kötetet Aarni Penttilä jegyzi. Tarkiainen elkészült irodalomtörténete nagy méretű kiadásban, illusztrálva jelent meg.

Szerb Antal irodalomtörténete egy határon túlról jövő kezdeményezés eredménye. Az Erdélyi Helikon írói közössége ír ki egy pályázatot 1930-ban, az Erdélyi Szépmíves Céh mint kiadó vesz részt. Az ötlet, hogy kellene egy irodalomtörténet a magyar szellem egységességének kifejezésére, Marosvécsen születik meg. Ekkor már Trianon után vagyunk. A pályázat anyagi háttérét báró Kemény János és felesége biztosította. A kézikönyv Kolozsváron jelenik meg, a pályázatra a mű tervezett szempontjait is tartalmazó bevezetést, az irodalomtörténet részletes vázlatát, illetve egy-egy Eötvös Józsefről és Ady Endréről szóló fejezetet kellett beadni. A bírálók Molter Károly, Makkai Sándor, budapesti szaktekintélyként pedig Babits Mihály voltak. Tizenegyen pályáztak, a bizottság egyöntetűen választotta Szerbet, akit az *Invitis nubibus* 'A felhők dacára' jelige fedett. A könyvet megjelenésekor is sokat támadták, főleg a stílusa miatt, 1942-ben Palló Imre országgyűlési képviselő interpellációjának eredményeképp 1943-ban betiltják, ennek ellenére számos kiadást megér. A világháború után a Révai Kiadónál jelenik meg 1946-ban és 1947-ben. 1958 és '89 között hatszor jelenik meg. A rendszerváltás utáni is kiadják, de feltehetően azok a cenzúrázott, javítatlan kiadások alapján készültek. 2019-ben az 1935-ös második, javított kiadás alapján jelent meg Pálffy Eszter gondozásában, melynek nemcsak az ismeretterjesztés, de a kulturális újrapozicionálás is célja volt.²⁷

A nemzeti irodalom és a finnugor nyelvrokonság kérdése

Finnországban a nemzeti irodalom megkonstruálásához nagyban hozzájárultak a népköltészeti kutatások, amelyek az 1700-as években vették kezdetüket többek között Hans Gabriel Porthánnak köszönhetően. Egészen addig a finn népköltészet iránti érdeklődés – és általában a finn nyelvű irodalom – elenyésző.

A 19. század során létrejön a finn irodalom egyetemi professzorátusa, irodalmi társaságok alapulnak. Az 1800-as évek második felében az irodalomtörténet-írások iránt megnövekedett érdeklődés hatott a finn irodalomtudományra is. A finn nyelvű szépirodalom nehéz indulása miatt a finn irodalommal kapcsolatban ma is élnek az olyan metaforák, hogy *fiatal irodalom*. Tarkiainen irodalomtörténetének előszavában cáfolja a finn irodalom fiatal és szegényes jelzőjét, szerinte ugyanis a finn irodalom egy ezeréves képződmény, a finn népköltészet a finn *sisunak*²⁸ a lenyomata, Runeberg²⁹ a finn nép hősi lelkének apoteózisa, Kivi a népben rejlő költői képességek első nagyszerű megnyilvánulása, Leino³⁰ pedig a legjobb verseit a régi finn versmértékben írta.³¹

²⁶ Uo. 295.

²⁷ Havasréti József: *i. m.* 523.

²⁸ Magyarra nehezen fordítható egyetlen szóval, kitartást, szívósságot jelent, hozzátartozik a finn nemzetkarakterológiához.

²⁹ Johan Ludvig Runeberg (1804–1877): Finnország svéd anyanyelvű nemzeti költője.

³⁰ Eino Leino (1878–1926): finn szimbolista költő, a „finn Ady”.

³¹ Yrjö Varpio: *i. m.* 115.

A népköltészet szerepének hangsúlyozása mellett Tarkiainen Aleksis Kivit emelte az irodalmi ideállá mint a népet lefestő író, egyúttal egy egészen új képet is alkot róla: általa Kivi a természetköltő, magányos zseni és az irodalmi közbeszéd perifériáján lévő, szegény és megvetett író. Ezeket a jegyeket már korábban is kiemelték, Tarkiainen tulajdonképpen kanonizálja ezt a képet. Egyúttal megpróbálja elhelyezni az európai kultúrkörben is Kivit, Cervanteshez és Gogolhoz hasonlítva. Azért is volt fontos melléjük emelni, mert ez bizonyítja, hogy nem fejletlenebb, elmaradottabb, hanem egyenrangú a világirodalom többi szerzőjével. Azonban azt is elismeri, hogy a nyugat-európai hatások későn vagy soha nem is érkeztek meg Finnországra. A finn irodalom nem tudta részét kivenni sem a barokk, sem reneszánsz, klasszicizmus, felvilágosodás irányzatából, annak ellenére, hogy az 1500-as években létrejön a finn írott nyelv. Még a magyarul 1981-ben megjelent Kai Laitinen-féle irodalomtörténetben is jelen van az elszigeteltség képzete, s ezzel a kisebbségi érzés. A népköltészeti részben Satu Apo ezt írja:

A finn irodalom legvégzetesebb egyesítőjének és más irodalmaktól való elkülönítőjének a nyelv bizonyult. Mint őskori maradványok, úgy maradtak itt a baszkok, a magyarok és a balti finnek az indoeurópai nyelvek uralta Európában. [...] De a legbénítőbb akadályt mégiscsak a rokonalanság érzése jelentette, az a tudat, hogy aligha bízhatnak egy magányos, barbár nyelv fejlődésében.³²

A magyar irodalommal való párhuzam Tarkiainnél is megtalálható, de nála a nyelvrokonság képezi az összehasonlítás alapját, irodalomtörténetében még egy ábra is szerepel a rokon nyelvekről: „A finn a magyar és az észttel együtt egyike azon finnugor nyelveknek, amely képes volt önálló nemzeti irodalmat létrehozni és némely művelőjének nemzetközi ismertséget szerezni”.³³ A magyar irodalom nyelvi alapon való elszigeteltsége, illetve a nyelvrokonság szempontja Toldy Ferenc 1868-ban megjelent irodalomtörténetében még nagy hangsúllyal szerepel. Toldynál a nyelvi és az irodalmi fejlődés gondolata szorosan összekapcsolódik, mert ekkor még nagyobb tétje volt annak, hogy magyar nyelven is születhet irodalom.

Tarkiainen irodalomtörténete expliciten a nemzetképviselési szellemben íródott, a mű utószavában így fogalmaz:

A nemzeti műveltségbe és a nemzet jövőjébe vetett hit egyenlő a nemzeti irodalom elevenen tartásával és erősítésével. Az irodalmon keresztül ugyanis éppen az él és hat, ami a nemzetben egységes és tartós: a közös nyelv, a közös szokások és életérzések.³⁴

A finnugor nyelvrokonságra való utalás vagy a kulturális elszigeteltségből fakadó rokoni érzés nyomát sem találjuk Szerbnél. De magának a népköltészetnek is nagyon mostoha szerepet szán, amiért kortársaitól számos kritikát kapott. Ez nem jelenti azt, hogy Szerbet nem foglalkoztatta volna a nemzeti irodalom eredetkérdése, ő viszont tudatosan igyekezett a magyar irodalmat az európai kultúrkör szerves képződményének beállítani, és már a *Lectori salutem*ben leszögezi, hogy „ma a magyar írás sorsával foglalkozni újra nemzeti tett”.³⁵ Expliciten az írói

³² Satu Apo: A népköltészet nyomdokain. In: Kai Laitinen: *A finn irodalom története*. Bp. 1981. 15–16.

³³ Viljo Tarkiainen–Eino Kauppinen: *Suomalaisen kirjallisuuden historia*, Helsinki 1964. 10. (Saját fordítás.)

³⁴ Uo. 384.

³⁵ Szerb Antal. *i. m.* 9.

életrajzokkal szemben helyezi el a munkáját – az életrajzokból nem lehet következtetéseket levonni a művekre nézve. A korábbi irodalomtörténetek az írók vizsgálták az irodalom helyett, mivel „[e]lső irodalomtörténet-íróink feladata az volt, hogy megmutassák, hogy a magyarnak is van irodalma, abban az időben, mikor ezt sokan az országhatárokon belül *is* kétségbe vonták”.³⁶ A belélegzés-kilélegzés metaforával érzékelteti az európai kölcsönhatásokat. Az elődök azt bizonyították, hogy miben különbözünk Európától, ő azt mutatja meg, hogy miben hasonlítunk: „Számunkra a magyar irodalomtörténet nagy strukturális szépségét az adja meg, hogy ebben az aránylag kis terjedelmű magyar irodalomban az európai szellem valamennyi fázisa, valamennyi megmozdulása megellelhető”.³⁷ Tarkiainen pont ezt sajnálja, hogy a finn irodalomból kimaradt a reneszánsz, barokk hatása. Minket az különböztet meg a többi keleti néptől, hogy nyugat felé orientálódtunk: „A magyar kultúra születése egybeesik a kereszténység felvételével”³⁸ – az ősvallásról nem sokat tudunk – írja Szerb. Tarkiainen hangsúlyozza, hogy a kereszténység előtt is volt népköltészet, amely a nemzeti irodalom alapját képezi.³⁹ A népi kultúrával szembeni ellenérzéseit így fogalmazza meg Szerb:

Mi nem tudunk semmi bizonyosat a kereszténység felvétele előtti időből. Ősi mondáinkat nagyjából a középkorban költötték nyugati szellemű udvari papok, az ősi magyar isteneket pedig a XIX. században találták ki dilettáns költők. Írott emlékünknél semmi sem maradt fenn, és a rokon népek költészetéből következtetnünk olyan, mintha valaki Petőfi költészetéből Petőfi nagybátyjának az irodalmi munkásságára következtetne.⁴⁰

Rosszallja, hogy a népköltészet egyenlő lett a nemzeti irodalommal.⁴¹ Kállay Miklós szerint „Szerb dogmatikus merevséggel ragaszkodik ahhoz a meggyőződéshez, hogy irodalmunk a latin leánya, és fejlődésének minden impulzusát nyugatról kapta”.⁴² Ugyanakkor más helyen meg mégis előjön valami ősi hang, kollektív tudatalatti létezése, ami arra bizonyíték, hogy nemcsak a műköltészetből visszafejtett népköltészet létezik, pl. a székely és a skót népballadák közötti párhuzam felvázolása, miszerint a kollektív tudatalatti hasonló reakciójának eredménye a székely és a skót népballadák közötti hasonlóság. Ezt Havasréti így értékeli: „Aki esetleg bedől a nagybácsinak és lemondott róla, hogy a finnról a magyarra következtessen, mit kezdjen ezzel a tudatalatti skóttal?”.⁴³ Pusztán a latin himnusz-költészet fordításaként keletkezett volna a magyar verselés? Mi marad a magyar nyelvnek? A magyar eidos reprezentatív kifejeződése adja Berzsenyi, Vörösmarty, Arany, Ady értékét.⁴⁴

A legsajátabb nemzeti jelleg ugyanakkor a végzet kiszabta határok elfogadásában mutatkozik meg. De Szerb szükségét érzi annak, hogy túlmenjen a nemzeti jellegre vonatkozó nézetek megfogalmazásán, mivel a magyar irodalmat az európai irodalom kicsinyített másának látja.

³⁶ Uo. 16.

³⁷ Uo. 18–19.

³⁸ Uo. 19.

³⁹ Viljo Tarkiainen, *i. m.* 27.

⁴⁰ Szerb Antal: *i. m.* 25.

⁴¹ Havasréti József: *i. m.* 207.

⁴² Idézi uő: *i. m.* 212.

⁴³ Uo. 212.

⁴⁴ Uo. 230.

Ezzel szemben Laitinen azt írja 1981-ben, hogy a 20. századi finn irodalom alig tart kapcsolatot a svéd uralom korának irodalmával, és a mai finn írók nem érzik a 18. század irodalmát olyan máig ható szellemi örökségnek, mint francia vagy angol kollégáik, a latin nyelvű irodalom szépirodalmi szempontból elenyésző.⁴⁵ Szerb egyenesen a latin irodalom „leányának” tartja a magyar irodalmat.

A (kisebbségi) nyelvi kérdés

Már a 19. században felmerül, hogy a finnsvéd irodalomnak is a finn irodalom részének kellene lennie, mert ezek a szerzők is színre vitték a nép lelki világát és kultúráját.⁴⁶ Elődeihez hasonlóan Tarkiainen is a finn nyelvű irodalomra szűkíti a finn irodalmat – a svédül vagy latinul író Jusleniust, Porthánt, Franzént, Arwidssont, Runeberget, Topeliust és Snellmant röviden mégis tárgyalja, mert nekik fontos szerepük volt a finn nemzetlélek történeti fejlődésében, és mélységeiben hatottak a finn nyelvű irodalomra.⁴⁷ Ennek kicsit ellentmond, vagy éppen árnyalja Tarkiainen másik projektje, a *Suomen kansalliskirjallisuus* 'Finnország nemzeti irodalma' antológia.⁴⁸ A projekt Alvar Renqvist⁴⁹ ötlete volt 1928-ban, svéd és német antológiák szolgálták mintául hozzá. Egy 15 kötetes régebbi finn irodalmi válogatásnak kellett volna elkészülnie. Tarkiainen javaslatára a régebbi irodalmi részt leszűkítették, és a Runebergre, illetve Topeliusra vonatkozó fejezeteket kibővítették. Az antológia Tarkiainen irodalomtörténetének fontos kiegészítője, jól tükrözi irodalomtörténeti elveit. A sorozatba bevették a svéd, a latin és a görög nyelvű finn irodalmat is, fordításokat készítve a szövegekhez, amely hatalmas munkát jelentett. Az 1500–1700-as években született finn nyelvű irodalmat is könnyített nyelven akarták közreadni. A nyelvi ellenőr Emil Nestor Setälä volt, míg az irodalmi részt Tarkiainen felügyelte, tanítványa Vihtori Laurila pedig szerkesztette 1928 és '33 között, amikor is 9 kötet készült el, a hiányzó hat részt 1943-ig jelentették meg. Laurila visszaemlékezése szerint a sorozatban kb. 3300 oldalnyi fordított szöveg kapott helyet, latinból, németből, svédből, görögből és számból. Nemcsak szépirodalmat, de úti beszámolókat, tudományos szövegeket (pl. a fizika területéről) is fordítottak. A legtöbb munka a 6. kötetrel volt, mivel azt a svéd és számi nyelvű irodalomnak szánták, így nagyon sokat kellett fordítani – a fordítások minőségéről is vita folyt. A 7. és a 8. kötet a nemzeti ébredés időszakát tárgyalta, Snellman külön részt kapott. A 9. és a 10. rész megint csak az 1800-as évek svéd nyelvű líráját tárgyalta. A 11. rész az 1800-as évek elejének finn nyelvű líráját mutatta be, külön kötetet szenteltek Kivinek. Összesen 15 kötet készült el, melyek hatalmas tudománytörténeti teljesítménynek tekinthetők. Az látszik, hogy míg magába a finn irodalom történetébe nem fért bele ez a műfaji és nyelvi sokszínűség, kvázi szövegemlékeként megjelenhettek. A már említett Kai Laitinen-féle irodalomtörténet, amelynek szűkebb verziója már 1967-ben megjelent, az első olyan irodalomtörténet, amelyben a finn és a svéd nyelvű irodalom egyenrangúan szerepel.⁵⁰ A kortárs finn irodalomtörténet-

⁴⁵ Kai Laitinen: *i. m.* 80.

⁴⁶ Yrjö Varpio: *i. m.* 111.

⁴⁷ Uo. 115.

⁴⁸ A projekt részletes bemutatásához lásd Kari Tarkiainen: *i. m.* 294–303.

⁴⁹ Alvar Renqvist (1868–1947): az Otava Könyvkiadó vezetője, a finn könyvkiadás központi alakja.

⁵⁰ Yrjö Varpio: *i. m.* 163.

írás jelenlegi legégetőbb kérdése pedig éppen a nemzeti fogalmának újradefiniálása, amelyet elsősorban a bevándorló háttérű szerzők műveinek finn irodalomban való elhelyezése váltott ki, s amelynek révén ma már a számi irodalom és Finnország többi, nemcsak finnül születő irodalmi jelensége is középpontba került.

Szerb Antalnál már láthattuk, hogy a latin nyelvű költészet milyen fontos szerepet tölt be, a más nyelven alkotó szerzőket, pl. a 18. századi német nyelvű költészetet is, röviden, de tárgyalja, mivel szerinte a magyarországi német irodalom hasznos hatással volt a magyarra: kultúrákötvetítők voltak, a német nyelvű folyóiratok is mintát nyújtottak, ahogy a pesti német színház is. Kazinczy német nyelvű barátját például „csodálatos tevékenységű Rummy Károlyként”⁵¹ említi. Dávidházi Péter Toldy Ferencről írt monográfiájából tudjuk, hogy a magyar irodalom kizárólag magyar nyelvű irodalomra való visszametszése Toldy Ferencnek köszönhető, és ezt az örökséget azóta is cipeli magával a magyar irodalomtörténet-írás. Toldy személye a finn irodalom 19. századi svéd anyanyelvű, de finn érzelmű irodalomtudósaival párhuzamba állítható, hiszen ő is német anyanyelvűnek születik, és a magyart csak születése után jó pár évvel kezdi el tanulni. Míg a 19. században Finnországban egyre-másra születnek a svédül író szerzők, pl. Runeberg, Topelius műveinek finnre fordításai, Magyarországon Toldy azért támadja Kazinczyt, mert lefordítja Pyrker László érsek németül írt hőskölteményét magyarra.⁵²

A kisebbségi kérdést illetően Szerb a *Lectori salutemben* azt írja, hogy Trianon miatt irodalommal foglalkozni megint kulturális lojalitás kérdése. Havasréti szerint a határon túli irodalmakkal való foglalkozás aztán ki is merül az utódállamok irodalmáról szóló semmitmondó alfejezetben.⁵³ Valóban, Szerb érezhetően nem tud nagyon mit kezdeni az államhatárok újrajzolására után létrejövő kisebbségi irodalmi terekkel, de ez részben annak is köszönhető, hogy ekkor még nagyon is új ez az állapot, ezt így értékeli: Trianon következtében megváltozott az irodalom szerkezete is – „új magyar irodalmak vannak kifejlődőben”.⁵⁴

A kérdés, hogy valóban új irodalmak fejlődtek-e, 100 év elteltével is élénk vitákat vált ki a magyar irodalomtörténészekből, gondoljunk csak olyan kérdésekre, hogy létezik-e erdélyi irodalom, vagy inkább csak romániai magyar irodalom, hogy a vajdasági magyar vagy magyar vajdasági irodalomról kellene beszélnünk, illetve önálló irodalom-e a szlovákiai magyar, stb. Ha azonban megnézzük a Trianon előtti fejezeteket, azt láthatjuk, hogy Szerb csak annyiban tesz különbséget a magyar és pl. az erdélyi irodalom között, amennyiben azt irodalmi szempontok indokolják, de semmiképpen sem tekinti felsőbbrendűbbnek a Budapesten és vonzáskörzetében születő irodalmat, sőt a szemében a legerdélyibb erdélyi Mikes Kelemen munkásságát a civilizáció diadalaként értékeli.⁵⁵ Szerb irodalomtörténeti pályázatának jeligeje alapján Mikes „a felhők dacára” is képes új, társalkodó stílusával civilizált, európai irodalmat teremteni.⁵⁶

⁵¹ Szerb Antal: *i. m.* 272.

⁵² Dávidházi Péter: *i. m.* 880.

⁵³ Havasréti József: *i. m.* 194.

⁵⁴ Szerb Antal: *i. m.* 506.

⁵⁵ Uo. 167–168.

⁵⁶ Uo. 169.

Összefoglalás

Habár mindkét irodalomtörténet ugyanabban az évben jelent meg, eltérő módon közelítik meg a nemzeti irodalom fogalmát. Az érzékenység az irodalom többnyelvűsége és többnemzetisége iránt mindkét irodalomtudósnál jelen van. A legnagyobb különbség abban áll, hogy milyen szerepet tulajdonítanak a népköltészetnek a nemzeti irodalom megszületését illetően. Tarkiainnél azért fontosak a népköltészeti alkotások, mert bizonyítják, hogy a finn nyelv is alkalmas az irodalom művelésére. Szerb Antal mintegy a népköltészeti alkotások hiányosságának dacára is akarja bizonyítani, hogy a magyar egyenértékű a többi európai irodalommal. Magyar írásos nyelvemlékeink hiába előzik meg majdnem ötszáz évvel a finnekét, a 20. század elején születő irodalomtörténeteink még mindig a vindikáció szerephagyományát viszik tovább, a bizonyítási kényszert, hogy vagyunk olyan értékesek, mint a nagy európai irodalmak. Szerb majdhogynem kigúnyolja a magyar irodalom nagy nemzeti eposza utáni sóvárgást. Mivel a nemzeti irodalmak paradigmáján belül ez volt az egyik, eredetet igazoló nagy elbeszélői forma, a 19. században összegyűjtött népköltészeti kincs és Lönnrot Kalevalája, a nemzetkonstituáló eposz megszületése nagyban hozzá tudott járulni ahhoz, hogy a finn irodalom levetkőzze a kisebbségi komplexusát. Legalábbis a 21. századból nézve, a finn és a magyar irodalomtörténet-írás jelenlegi helyzete erre enged következtetni.

Literary Historiography in the Early 20th Century: Antal Szerb and Viljo Tarkiainen

Keywords: 20th century, national historiography, literary scholars' portraits

In my research I investigate the Finnish and the Hungarian literary field. My article focuses on the first part of the 20th century. In 1934 a new literary history was published both in Hungary and in Finland. Antal Szerb's work, 'The History of Hungarian Literature' is still popular, which can be illustrated by the fact that a critical edition was published in 2019. Viljo Tarkiainen, one of the most appreciated Finnish literary scholars, was also the single author of the 'History of Finnish Literature'.

By a metadiscursive approach, my aim is to investigate how the above-mentioned works represent the national literary history. I believe that a comparative method, which can reveal the strategies that play a role in the construction of national literary histories in Finland and in Hungary, can add new perspectives not only to these two literary historians' images, but also to the understanding of the contemporary meaning(s) of the term *national*.